

AZ ALFÖLD NAGYRÉGIÓ LEHETŐSÉGEIRŐL - AZ EZREDFORDULÓ ELŐTT ÉS UTÁN TÖRTÉNT VÁLTOZÁSOKHOZ FŰZÖTT MEGJEGYZÉSEKKEL

Csatári Bálint'

'MTA Regionális Kutatások Központja Alföldi Tudományos Intézete nyugalmazott igazgatója,
Kecskemét
[E-mail: csatarib@t-online.hu](mailto:csatarib@t-online.hu)

ÖSSZEFOGLALÁS

Ez a tudományos esszé a szerzőnek az Európai Unióhoz történt csatlakozásunk évében készült, a nagyrégiók lehetőségeiről szóló és a Falu-Város-Régió folyóiratban megjelent cikkét értékeli újra, abban a szellemben, ahogy egy kutatói közösség anno együtt gondolkodott a régió felemelkedésének lehetőségeiről és problémáiról. Ennek a közösségnek aktív és vezető tagja volt a kötet ünnepeltje és a szerző is. Az egykor megfogalmazott és megjelent hat oldalas kis írás alkalmasnak tűnt arra, hogy olvasmányos formában hívja fel a figyelmet néhány kulcsproblémára. Az eredeti szöveghez 2016-ban, tehát 12 év elteltével *dőlt betűvel* főztem hozzá aktuális kommentárokat, adatokat, megjegyzéseket. Remélem alkalmas lesz arra, hogy Baranyi Béla professzorral közösen végzett negyedszázados munkánknak egyfajta sajátos emléket állítson ebben a könyvben.

BEVEZETÉS

Baranyi Béla professzorral kerekén negyedszázadot dogoztam együtt. Együtt voltunk, amikor megalakult az MTA Regionális Kutatások Központja Alföldi Tudományos Intézetének Debreceni Csoportja, s akkor is, amikor sorra készültek tudományos megalapozású, gyakran együtt megírt megyei és regionális tervi koncepcióink (Hajdú-Bihar megye, Észak-Alföld, Alföld), Majd a közös munkálkodásunk új fejezete nyílt meg akkor, amikor a Magyar Tudományos Akadémia Stratégiai Kutatások Programja keretében — Glatz Ferenc és Enyedi György akadémikusok támogatásával, új, elméleti és empirikus kutatásokba kezdhettünk — sőt hálózatba kötött számítógépeink révén — a legmodernebb technika is rendelkezésünkre állt.

Nagy öröm volt számomra, mikor a Debreceni Agrártudományi Egyetemen együtt közös tanszéket szervezhettünk, s Baranyi Béla lelkes, odaadó segítségével bekapcsolódhattam az egykori agrárkaron a posztgraduális regionális terület- és vidékfejlesztők szakemberek képzésébe, záróvizsgáztatásába.

Az Alföld kutatásának új lehetőségei az egykori jelenkortörténész barátom számára — bár még mindig talán az egyik legjobb művének Tiszántúl társadalmi átrétegződéséről írott

munkáját tartom — új lehetőségeket hoztak, s fiatal munkatársaival hozzájárhatott a sajátos keleti országhatár-menti, periférikus területek kutatáshoz (BARANYI, 1985; BARANYI, 2001). Érdekes volt ez a téma mindannyiunk számára, hiszen három évtizeddel azelőtt még kitiltottak Békés megyéből az erről a problémáról szociográfiát író újságíró, mert a kötete végén némi malíciával azt írta: Magyarországon sohase törődtek a végekkel. Lehet ezért lett országunk egyre kisebb és kisebb (VARGA, 1982).

Közben lankadatlan szorgalommal és igyekezettel próbáltuk fenntartani az intézetünket, annak az Alföld négy városában működő csoportjait. Tóth József intézetalapító szellemében, aki 1993-ban, Békéscsabán, a kutatócsoport fennállásának huszadik évfordulóján rendezett kongresszuson a következő pontok szerint haladva fogalmazta meg az Alföld kutatók küldetését. „Az Alföldi Tudományos Intézet kutatásainak meu kell őrizni „(1) a kutatási problémák iránti érzékenységüket, (2) törekvésüket a komplex szemléletre, a multidiszciplinaritásra, az egységben látásra, (3) érzéküket a gyakorlat problémái iránt, (4) elkötelezettségüket a befogadó régió problematikája iránt, mely kellő színvonalú kutatás és komoly kutatói felelősség esetén sohasem ellentétes a tudomány objektivitásával, (5) politikai stratégiai attitűdjüket a régió gazdasági — társadalmi egysége és politikai földrajzi széttagoltsága ellentétének feloldásában, (6) könyörtelenségüket a provinciális elégedettség minden jelével szemben!”(TÓTH, 1993).

Kutatóintézetünk fenntartásának, ill., finanszírozhatóságának a feladata — számomra máig érthetetlen módon — onnan kezdve vált egyre nehezebbé, amikor beléptünk az Európai Unióba, s az igen dinamikus megővekvő strukturális és kohéziós fejlesztési források megszerzéséért folytatott, időnként nemtelen politikai és érdekharok „elirányították” a helyi és az országos döntéshozók figyelmét is a jövőt alternatív módokon is megalapozni képes regionális kutatásokról, az igazán kiérlelt, megalapozott fejlesztési stratégiák készítésének igénylésétől. Hiába értünk el egyszerű tudományos eredményeket, publikáltunk könyveket, vettük részt, sőt szerveztünk nemzetközi konferenciákat, szereztek a fiatal kutatóink — Baranyi Béla irányítása mellett is — tudományos fokozatot, hiába emelte meg alapfinanszírozásunkat a Magyar Tudományos Akadémia, az újonnan szerveződő régiók — az egykor a kutatásainkat a Nagyalföld Alapítvány létrehozásával támogató — megyék, vagy a kistérségek és a városok csak nagyon szerény érdeklődést mutattak újabb kutatásaink és eredményeink iránt. Ennek következtében a 2010-es évtized elejére az Alföldi Tudományos Intézet, a négy kutatóhely (Békéscsaba, Kecskemét, Szolnok, Debrecen) szoros együttműködése fokozatosan elhalványult, majd a két később létesült csoportja sajnos meg is szűnt.

Ezen rövid bevezető után, ebbe a tiszteletkötetbe készített, kibővített írásban arra vállalkozok, hogy egy 2004-ben, a Falu — Város — Régió c. folyóiratban publikált, az Alföldnek, mint nagyrégióknak a lehetőségeit boncolgató kisebb esszémhez fűzők kommentárokat. Talán a kötet ünnepeltjének és más olvasóknak is tanulságul szolgálhat, hogy 12 év után mi maradt aktuális abból, az akkor megfogalmazott gondolatmenetből, s mi hogyan változott a magyar regionális gondolkodásban a nagyrégiókat illetően.

Az eredeti szöveghez fűzött, aktuális kommentárokat rendre dőlt betűvel közlöm.

A nagyrégióval kapcsolatos munkánk kezdetei

Volt egyszer egy Alföld program. Spontán módon, Tóth Albert kisújszállási országgyűlési képviselő Önálló javaslatára indult meg Intézetünkben ez a későbbi regionális fejlesztéseket is előkészítő, nagy ívű és ma is vállalható kutató-tervező munka 1992-ben. Rég volt, szép volt. Két év alatt tizennégy kötetben foglaltuk össze a régió sajátosan közösnek tekinthető problémáit, az Alföldnek más régióktól megkülönböztető jegyeit, környezetit, gazdaságát, települését, s a nagyrégió történelmi fejlődéséből következő tradicionálisakat egyaránt.

Az Alföldnek a rendszerváltás után felmerült Ökológiai és ökonómiai problémáira egyaránt reagáló területi fejlesztési prioritásokat és ajánlásokat megvitatta és elfogadta a Magyar Tudományos Akadémia elnöksége (Magyar Tudomány 1994/1. p.84-91.), s a Kormány is. (Az Alföld-program 2042/1994. (V. 9.) számú kormányhatározat, az ezek felülvizsgálatáról rendelkező 2152/1995. (V. 25.) számú kormányhatározat és a Duna-Tisza közti hátság kritikus vízháztartási helyzetéről szóló 2087/1995. (IV. 3.) számú kormányhatározat együttesen határozta meg az állami beavatkozás szükségességét és feltételeit).

S aztán, részben jogos hivatkozással arra, hogy a javasolt programok tényleges beindításával várjuk meg a születő területfejlesztésről és —rendezésről szóló új törvényt, majd az annak nyomán megalakuló régiókat, maga az „Alföld program” szépen, lassan „kimúlt”.

A munka tudományos értékeit talán az igazolja legjobban, hogy fél évtizedig az egész Alföldön „hivatkozási alap”-ként funkcionált. A benne — sok-sok szakmai és térségi érlelő vita alapján — lefektetett meghatározó elveket, területi összefüggéseket és sajátosságokat, a kijelölt főbb fejlesztési prioritásokat beépítették az elkészült regionális, megyei területfejlesztési, sőt gyakran a településfejlesztési koncepciókba. S aztán azok is rendre „kimúltak”, fiókba kerültek, aktualitásukat veszítették.

Pedig az a lelkesedés, együttgondolkodás, amely e munkálatokban részt **vevő több**, mint száz kutatót, és szinte megszámlálhatatlan helyi szakember érdemi együttműködését jellemezte **még** a politikusokat is „megérintette”. A legkülönbözőbb témákban több tucat

tartalmas Alföld fórumot rendeztek, kétévente valamennyi párt alföldi parlamenti képviselői együtt „Alföld diétákat” tartottak, közösen érvelve a nagyrégió közös fejlesztési ügyeinek fontossága mellett. Két nagyszabású és igen tartalmas konferencia-köteteket is publikáló Alföld kongresszus vitatta meg az egész régió problémáit áttekinteni igyekvő kutatások eredményeit (1993, 1998 Békéscsaba).

Az Alföldről szóló kormányhatározat nyomán csordogáló szerény források, amelyek először a KTM, majd az FVM költségvetésében szerepeltek, szépen elfogytak illetve elapadtak. Még egy-két lelkesítő pályázati kiírás az alföldi tanyák megújíthatóságáról vagy a bio-, illetve az ökoturizmus lehetőségeiről, s vége.

Az ún. „Alföld program”, amit mi kutatók következetesen és mindig csak Alföld kutatási programnak neveztünk, bár időnként „legendák övezték”, igazán el sem kezdődött.

A „soha nem volt Alföld-program” egyik legmegrázóbb értekezlete az a szolnoki tanácskozás volt, amikor a különböző tárcák elszámolni igyekeztek a két, akkor szerveződő alföldi területfejlesztési régió felé az addigi, a régiót érintő munkáikkal, s úgymond „rájuk szerették volna bízni” a nemes ügy továbbvitelét. Persze szükséges források és a végrehajtásukhoz alkalmas intézmények nélkül.

Közben sorra merültek fel részben éppen a kutatások során is előrevetített olyan nyilvánvalóan makro-regionális megoldásokat igénylő alföldi problémák, mint a Tisza ciánszennyezése és árvizei, a Duna-Tisza közti Homokhátságnak a globális ariditás miatt is bekövetkező talajvízszint süllyedése, az egész Alföld határ-menti területeinek ellentmondásos változásai, a régióban oly jellemző lokális identitást is megtestesítő kistérségek összevisszaságai és erősödő fejlettségi differenciái, a mezőgazdaság tartós válsága, a közlekedési infrastruktúra fejlesztésének megtorpanása.

Az Alföldnek a jó irányú változásokra es sikerekre joggal kiéhezett helyi társadalma, gazdasága, településhálózata azóta is a stagnálás jeleit mutatja. Nem igazán sikerült megteremteni a szükséges területi—partneri összefogást, a különböző téregységek többé kevésbé „elvannak” a nekik járó szerény forrásaikkal, a megyék és a területfejlesztési régiók pedig még mindig szinte „lebegnek a térben”. Nem képesek valós érdekeik megjelenítésére és érvényesítésére. Ne feledjük, mint erre Hans Beck a közelmúltban joggal hívta fel a figyelmet: „a területi politikához a térségek iránt elkötelezett, erős érdekérvényesítési képességekkel rendelkező területi politikusok is kellenek”.

A régiók megalakulása

Az Észak- és a Dél-Alföld Regionális Tanácsainak, majd később ügynökségeiknek a megalakulása először, a 2000-es évek elején jó szakmai irányokat vett. Az, hogy a megyei területi szint „felett” is szükséges közös fejlesztéseket elindítani (pl., felsőoktatás, Tiszai vízrendezések, Homokhátság vízhiánya, az ivóvíz arzénmentesítése, nagy infrastrukturális beruházások, területi tervezés és fejlesztés menedzselése, stb.) többé-kevésbé elfogadott irányoknak számított. Aztán, amikor a tényleges források elosztására, ill. pályáztatására került sor, már mindenki csak saját sok esetben „provinciális” igényeit próbálta érvényesíteni. A nagyszerűen megtanult és addig fennhangoztatott alapelvek, mint a szubszidiaritás, szolidaritás, kooperáció, adicionalitás, stb. egyre kevésbé működtek, jutottak érvényre. S itt vonjunk most rövid mérleget. Az akkor 3 milliós Alföld népessége az utóbbi másfél évtizedben ismét 200 ezer fővel, gyorsuló ütemben 2,7 millióra csökkent. Ugyanerre az időterminusra vetítve évente kb. 4500-zal kevesebb gyermek születik, a halálozás is meghaladta az évi 10 000-et. Az elmúlt 15 év mérlege évi 10-12 ezer fős tényleges fogyás, ami nyilvánvalóan nemcsak nagyrégiós statisztikai számként értelmezendő, hanem fokozza területi különbségeket, egyes térségekben az elöregedést és az elszegényedést is. Nagy kérdés tehát, hogy az eltartó-képesség csökkenésével egy alacsonyabb népességszám mellett egyfajta új egyensúly állhat elő, vagy a többirányú területi-települési szegregáció növekedésével az alföldi városok egy része stabilizálja a népességét, a falvak jó része és a perifériák pedig végletesen Ieszakadnak? Dilemma tehát, hogy most mit tehetünk 2016-ban? Hogyan vonuljunk vissza? Vagy hogyan tartható meg itt 2,5 millió — öregedő és szegényedő — lakos. Egy a biztos csak, hogy a városi státuszt illetően nagy remények jellemzőek, mert egyedül a városok száma nőtt stabilan: 93-ról 125-re. Sajnos a valódi munkanélküliség sem csökken, a közmunkásság csak részleges megoldás. Az aktívak növekvő hányada, 53-54 %-a (4) minimálbért, vagy annál kevesebbet keres az Alföldön. Fontos tehát rögzíteni, ma, 2016-ban Békés megyében annyian élnek, mint 1890-ben, Jász-Nagykun Szolnokban annyian, mint 1900-ban, Bácsban és Csongrádban élnek annyian, mint 1930-ban. Azaz végül is az lesz a megvonható tanulság, hogy a folyószabályozások után bekövetkezett alföldi regionális eltartóképesség-növekedés, majd a nagy tanyásodást is eredményező mezővárosi fejlődés, úgy is, mint a regionális fejlődés sajátos „alföldi útja” teljesen elenyészett?

A régiók válsága

A gazdaság érdemi szereplői tétován és kíváncsian figyelik, hogy hogyan kapcsolódhatnak be a térgazdasági folyamatok érdemi formálásába. A forráshiányos önkormányzatok azonban még a saját bajaikkal, problémáikkal sem képesek megbirkózni. Emiatt — főleg a kistérségekben — a város-falu kapcsolatok jellege és minősége is alig változott, az érdemi térbeli fejlesztési együttműködés esetleges, nem hatékony és minimális hatású.

A területi differenciálódás viszont erősödik. A két alföldi régió lemaradása az országos átlagokhoz képest az elmúlt öt évben tovább fokozódott. Ennek okai nemcsak a szerény és a területi-települési folyamatokat befolyásolni alig képes decentralizált területfejlesztési, vagy felzárkóztatási forrásokban keresendők, hanem „nomen est omen”: a struktúra és a kohézió hiányával! Vagyis nem alakult ki az a decentralizált területi tervezési, irányítási, szervezési struktúra, amely képes lenne a régiók által elfogadott fejlesztési koncepciókban és programokban foglaltak megvalósításra.

Nem szerveződött meg az a regionális tekintetben is "releváns" szakma-politika, amely a politika szereplőit csak a szakmailag teljes értékűen megalapozott és kiérlelt, mondhatni — EU konform — kutatás-fejlesztési és tervezési tevékenységek, komoly, megalapozott tervek, alternatív hatás-előrejelzések után „engedné” dönteni. S az a politikai magatartás és elkötelezettség sem formálódott ki, amely e területi fejlesztési tevékenységek jellegének megfelelően közép- és hosszú távra vállalná fel az elkerülhetetlenül szükséges térfejlesztési feladatok megoldását.

Természetesen a spontaneitás, vagy akár a sokféleség is jellegzetessége kell, hogy legyen a területi fejlődésnek, de ahhoz, hogy ezek a mai európai szakirodalomban újabban ún. „in situ” tudásnak nevezett jelenségek is érvényesülhessenek, az alapstruktúrát, s az azt működtető szakmailag korrekt és professzionális intézményrendszer alapműködését is biztosítani szükséges. Ennek a hiánya, — persze számos más tényezővel együtt — akár a mai erőteljesen centralizált magyar viszonyok között is, szinte teljesen ellehetetleníti a tárfejlődésünk új pályára állításának lehetőségeit.

Egy korszerű kooperatív regionális fejlesztési intézményrendszer létrehozása nemcsak a szokásosan emlegetett pénzhiány miatt nehézkes, hanem az átpolitizált honi viszonyrendszerek között sem a lokális, sem a területi, sem az országos politika szereplői nem kívánják jelen „lehetőségeiket” efféle módon sem korlátozni, s lemondani azokról döntési kompetenciákról, amelyeknek gyakran éppen teljesen szakmai alapúaknak kellene lenniük.

Így az a sokoldalú szakma-politika is szinte teljesen hiányzik, amely nem direkt politika, hanem ún. „policy” lenne. Vagy ha van is ilyen, a próbálkozások rövid időn belül elvesznek „a mindenáron dönteni, avagy politikai akaratot érvényesíteni akarok” jellegű magyar ágazati és területi politika útvesztőiben. Aligha gondolhatja például bárki, hogy a mindenkit beleszámítva, maximum 35-45 fővel dolgozó regionális ügynökségek (most éppen az új Kiíró Hatóság államosítása által veszélyeztetve), komoly területi műszaki tervezői háttér nélkül képesek lehetnek a pályázatok menedzselésén túl bármilyen nagyhatású, integrált regionális program elkészítésre és lebonyolítására.

Ma már tudjuk, hogy az előbbi bekezdéshez képest is rosszabb lett a regionális fejlesztések szakmai és intézményi helyzete. A 2007-14 EU fejlesztési ciklus feladataihoz felfejlesztett és számos kiváló terület-, település- és vidékfejlesztő szakembert alkalmazó regionális ügynökségeket megszüntették. S lehet, hogy ennek is következménye, az Index 2014. februári közlése szerint⁴ — amelyik az Eurostat akkor legfrissebb tanulmánya szerin készült —, hogy az Európai Unió 20 legfejletlenebb régiójából négy magyar, s sajnos közöttük mármint a húsz legfejletlenebb között a 12. és a 13. helyen áll az Észak és a Dél-Alföld (1. táblázat).

Úgy vélem, hogy az előző európai támogatási ciklus ágazati programjainak dominanciáját még csak „oldani” sem tudták a regionális operatív programok. Nem volt közöttük sem ágazatközi, sem területi koordináció és kooperáció, így sokkal több ún. presztízsbetűzés született, mint amelyik a gazdaság és a különböző adottságú térségek valódi felzárkózását érdemben elő tudta volna segíteni. Sőt az intézményrendszer megszüntetése ellehetleníti a legújabb, modern regionális tervezési megoldásoknak, az ún. helyre szabott fejlesztéseknek az alkalmazását. Ezek — a regionális szervezetek és fejlesztő intézetek folyamatos párbeszéde és együttműködése alapján — a különböző ágazati programokat extra forrásokkal is támogatják, ha azokban a terveiket és a programjaikat regionális szinten is összehangolják, szinergiáikat maximálisan és előre megtervezetten kihasználják.

I. táblázat: Az Európai Unió legfejletlenebb régiói. Forrás: Index, lásd 1. lábjegyzet.

The twenty lowest		
1	Severozapaden (BG)	29
1	Nord-Est (RO)	29
3	Severen tsentralen (BG)	31
4	Yuzhen tsentralen (BG)	32
5	Sud-Vest Olteria (RO)	37
6	Severoiztochen (BG)	38
6	Yugoiztochen (BG)	38

8	Sud-Est (RO)	39
9	Észak-Magyarország (HU)	40
9	Sud-Muntenia (RO)	40
11	Nord-Vest (RO)	42
12	Észak-Alföld (HU)	43
13	Dél-Alföld (HU)	44
13	Lubelskie (PL)	44
13	Podkarpackie (PL)	44
16	Del-Dunántúl (HU)	45
16	Centru (RO)	45
18	Podkaskie (PL)	47
18	Warminsko-Mazurskie (PL)	47
20	Swietokrzyskie (PL)	49

A kistérségek

S akkor még nem szóltunk a mindenki által olyannyira „kedvelt” kistérségekről. Ez szintem az érdemi, nagy regionális terület- és gazdaságfejlesztés elsődleges szintje, hanem a térben élő társadalom mindennapjainak élettere, a vidékfejlesztés jól meghatározható célterülete, amelyekben a napi szükségletek és szolgáltatások kielégítését, a térségi közösségi fejlesztési együttgondolkodást, összefogást és cselekvést, az életkörülmények szintre hozását segítő programokat kellene szorgalmazni. A települések, a városok és a falvak gazdaságosan is értelmes összefogását, azoknak a rendkívül sokféle területi adottságoknak megfelelően, amelyekkel kistérségeink rendelkeznek. A megélt, a megélhető, s abban a saját lehetőségeit, perspektíváját is „látó” lokális társadalom „tér élménye” alapján. S ha már e szinten hiányzik a szó legáltalánosabb értelmében vett „területi kohézió”, akkor mit remélhetünk a magasabb szinteken. Egyébként is a hiába volna, vagy van meg a jó és nemes szándék az együttműködésre, 7-8 év kistérségi „konceptió- és programgyártás” után, a területfejlesztés e módon előállított „papírtigrisei” az asztalfiókokba kerültek.

Most éppen a NFT RO Programjainak az „újrapasszírozása” folyik, úgy hogy már alig emlékeztet valami azokra a jól megalapozott országos, regionális, megyei és kistérségi koncepciókra, amelyeket lelkes kutatók, tervezők, fejlesztők és menedzserek — az akkori PHARE szakértők által is elismerten európai színvonalon — az 1990-es évek elején-közepén elkészítettek. A kisebb nagyobb településeken, s a kistérségekben tapasztalható apátia és csalódottság tehát nagyon is érthető.

Mi kutatók, s magam is évek óta ugyanezeket ismétljük, s néha már mi is belefáradunk. Pessimistán, a jövőképek nélkül, s hangsúlyozottan „nem kincstári” optimizmus nélkül nehéz e munkát végezni.

A regionális sikerek egyik kulcsa változatlanul a magas színvonalú és összehangolt kutató-fejlesztő-tervező tevékenységekben rejlik. A másik az európai nivójú szakmapolitikában, a

⁴ 1111t1.f:111de\1741iLaldasaa\2014:02\2711ieth111 nc\1\mag ar resiu a lc.slegcmetA3el. (letöltve 2016. március 15)

szakma és a politika mezsgyéjén, (ami ma alig járható, így a kulcsát sem találjuk). A harmadik kulcs az érdemi térségi együttműködésre és szolidaritásra képes települési és térségi önkormányzatoknál van. A negyedik az értelmiség által is felvállalt és működtetett, jól szervezett lokális civil társadalom szervezeteiben. A modern európai területi politikához vezető kaput csak mind négy kulcs lesz képes — egyszerre használva azokat — kinyitni.

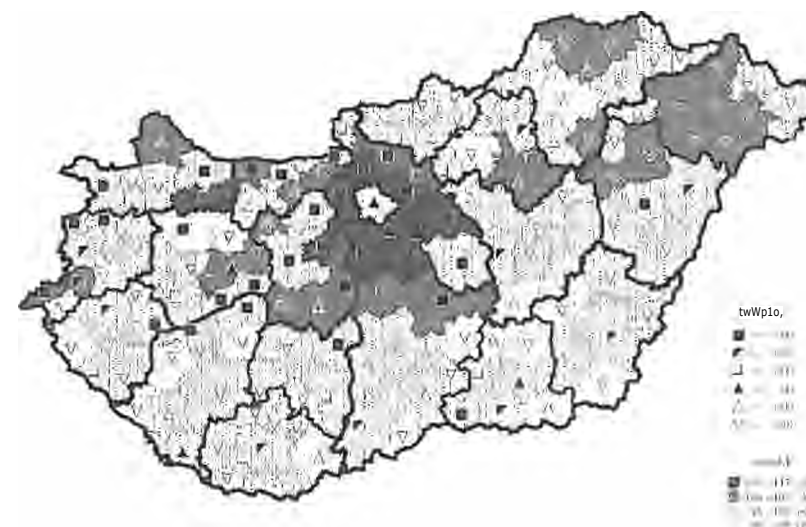
Nagy tehát a felelősségünk, hogy meddig várunk a kapu kinyitásához szükséges minőségileg is kifogástalan kulcsok előállításával. Legfeljebb marad a szokásos magyar kiskapu. Ahhoz folyton folyvást képesek vagyunk kulcsokat találni.

De, mint tudjuk, a kiskapu általában csak a hátsó udvarra vezet. S ebben az esetben az Alföld nagyrégiója a szó valódi és átvitt értelmében is hátsó udvar lehet, Európa hátsó udvara, jórészt parlagon, szemetesen, elhagyatottan, a „schengeni kerítés” mögül érkező szennyezésekkel, ahogy az ily helyeken általában dívik.

Azóta schengeni kerítésújabb értelmezést kapott, nem mintha 2004-ben, amikor az eredeti szöveg íródott, sejteni lehetett volna a mai helyzetet. Az Alföld ebbéli pozíciója a frissen felhúzott, új „fizikailag is megjelenő” kerítés révén csak tovább romlott. S már nemcsak az előbbi bekezdésben burkoltan emlegetett ciánszennyezés fenyegeti az Alföld békés, felzárkózó, szomszédos térségek régióival szorosán és sikeresen együttműködő fejlesztését.

Az itt élők is tudják, s érzik ez a veszélyt. S az egyre magasabb roma etnikai arányokat mutató kistérségeket kivéve mind a népesség természetes fogyása, mind a vállalkozóbbak tartós elvándorlása a kilencvenes évtized ún. és sohasem volt Alföld programjának a kudarcát reprezentálja. (lásd még az ábrát, ahol az alapsraffozás a tényleges népességszám elmúlt 10 éves változását mutatja az 1990-es adatot 100-nak véve, %-ban, míg a vándorlás előjelei rendre az 1990-95, az 1995-1999, illetve a teljes évtized értékeit mutatják. E szerint az Alföld 46 kistérségéből 36-ban fogyott népesség. További 46-ból 34 kistérségben pedig negatív volt a vándorlási egyenleg. Ez utóbbi folyamat az 1960-as évek óta tart.) 1. ábra.

2 7.1:1x. r4n113 Akva
A 1a1,6a2.1*xros2g esaman,+k 1'álludt'a f144p. t449] ts a canAtrni[p tipu4* Ma7ehlvnlItaac

1. ábra A lakónépesség számának változása (1990-1999) és a vándorlási típusok összehasonlítása

Megállítani vagy mérsékelni csak nagyon tudatos területi beavatkozással lehetne.

Ez alapján, akár az Alföld kutatási program csaknem egy évtizede lefektetett térségi javaslataihoz is nyugodtan vissza lehetne térni. S nem mindig újratekinteni. Minden négy évben.

Az első Alföld-kutatási programban többször is hangsúlyoztuk területi identitás fontosságát, s annak letéteményeseiként a kistérségeket. A rendszerváltozást közvetlenül követő években valóban szokatlanul erősen nyilvánultak meg ezek a lokális hagyományok, jelezve azt, hogy az olyan tájneveinknek, mint Bereg, Bihar, Hajdúság, Kiskunság, az ott élők tudatában mélyen gyökerező földrajzi tartalma is van, amit az első — spontán és alulról jövő kezdeményezések nyomán — alakuló térségi összefogások is jól jeleztek a PHARE előcsatlakozási programban. Akkor úgy képzeltük, hogy a térségi szerveződések majd, „fürtszerűen összekapcsolódva” lefedik az egész Alföldet, és képesek lesznek a saját — részben endogén — erőforrásaikat hasznosítani. Két évtizede a területfejlesztési törvény is komoly szerepet szánt nekik, azzal, hogy mindegyikük szavazati jogú képviselőt kapott a megyei területfejlesztési tanácsokban. 1998-ban, majd 2004-ben is mindkét akkori kormány erőteljesen „hivatalosította” a kistérségeket, majd ezzel szinte párhuzamosan fokozatosan bürokratizálódtak, mondhatni sok tekintetben kényszertársulásokká váltak. Mára — sajnos — ezek is megszűntek, lényegében anélkül, hogy — a civilek, vállalkozók szakemberek,

önkormányzatok — részvételével valódi, értelmes térségfejlesztő (pl. várost és vidékét együtt tervező menedzselő) téregységekké válhattak volna. A vidékfejlesztésben ugyan alakultak LEADER szervezetek, de ezek sem voltak túlságosan sikeresek. A kistérségek helyében alakultak járások ma már kizárólag a központi állam szolgáltató funkcióit kísérik meg ellátni ezen a területi szinten, erős centrális szervezeti rendszerben, a helyi társadalom befolyása nélkül. Érdekes adalék: Nagy Britanniában akkor állították vissza korlátozott, de fontos lokális jogkörökkel a járási önkormányzatokat, amikor nálunk 1971-ben megszüntették. Ma nálunk egy járás társadalmának nincs érdemi befolyása arra, hogy mit történik a területén. A települések lakói is alig „látják túl” saját falujuk, vagy városuk határán.

Az uniós csatlakozás

Az európai csatlakozás most újabb lehetőségeket kínál. Talán, s akár arra is, hogy az Alföld nagyrégió valóban megoldandó és valóban nagy területi problémáit — mint a „Tiszamente” jövője, a tanyavilág tájfenntartó fejlesztése, vagy akár több nagyobb szabású térségi roma szociális program elindítása, sőt a keleti euro-régióink érdemi együttműködésének szorgalmazása — európai léptékben és európai módon oldjuk meg. Nagy horderejű, nagy hatású, integrált tervek és pályázatok segítségével. Ezek szerintem Brüsszelben is szinte biztos szakmai sikerre volnának „ítélve”. Ezért nem volna szabad lemondanunk a nagyrégió szintjén való gondolkodásról. Ahogy tette ezt Széchenyi István, Klebelsberg Kunó, Kaán Károly, Erdei Ferenc és még sokan mások...Az eredeti cikk születése után tizenkét évvel, azaz pontosan a csatlakozás utáni éveket illetően, az Alföld nagyrégió változásainak teljes mértékűt egy ekkora esszészerű írás utolsó, rövid konklúziójához kapcsolódva nem gondolom, hogy szabad lenne vállalni. Hiszen így sem jutott szó a mezőgazdaság (és élelmiszergazdaság) eltartó-képességének kedvezőtlen változásairól, a mérhetetlen birtokkoncentrációról, az Alföld jövője szempontjából ma is döntő fontosságú természet- és környezetvédelem feltétlenül megoldásra váró régi-új gondjairól. Sőt mindhárom felsorolt ágazat alföldi regionális jövőjét szorosan kapcsolatba lehetne, sőt inkább kellene hozni a klímaváltozás várható és súlyosan kedvezőtlen hatásaival (FARKAS — LENNERT 2015).

Vigasztalásul talán az marad az olvasónak, a kötet által köszöntött Baranyi Béla professzornak s e sorok írójának is, hogy a mega idejében elvégzett tisztességes kutatómunkánk eredményei elővehetők, elolvashatók. Sőt azt is jelzik, hogy az egykor a régió helyzetének jobbítására tett — Európában másutt sikeresen alkalmazott — javaslataink figyelmen kívül hagyásáért sem mi kutatók, vagy általunk oktatott tervezők, fejlesztők, menedzserek a felelősek.

Szerény vigasztalásul Sándor Iván örökbecsű konklúziója: „Évszázados tapasztalat, hogy (hazánkban)⁵ a szellem teljesítményei-ajánlatai füstbe mennek. Szerencsés esetben az utólagos összegzésekben, korértelmezésekben van szerepük. Tegyük hozzá: az utólagosságokban gazdag a magyar gondolkodás.” (SÁNDOR, 2013).

IRODALOMJEGYZÉK

- BARANYI B., 1985. A Tiszántúl átalakuló társadalma (1945-1978): A társadalmi átrétegződés fő folyamatai és történeti összefüggései a Tiszántúlon, Budapest: Akadémiai Kiadó, 1985. 200 p.
- BARANYI B., 2001. A határmentiség kérdőjelei az Északkelet-Alföldön. Pécs, MTA Regionális Kutatások Központja. 2001. 368 p.
- CSATÁRI B., 2004. A nagyrégiók lehetőségei, FALU VÁROS RÉGIÓ 2004.1-2) pp. 13-15.
- FARKAS J. ZS. — LENNERT J., 2015. A földhasználat-változás modellezése és előrejelzése Magyarországon. In.: Czirfusz M., — Hoyk E., - Suvák A., szerk: Klímaváltozás-Társadalom-Gazdaság, Hosszú távú területi folyamatok Magyarországon, pp. 193-222.
- SÁNDOR I., 2013. Demokrácia- ahol nincs ÉS 2013. október 18. 12. o
- VARGA D., 1982. Az ország peremén, Magvető, Budapest, p. 260.

⁵ Az eredeti szövegben ez nem szerepel, de itt szükség van a beszúrására.